

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a chapter published in *Ukraina och informationskriget: Journalistik mellan ideal och självcensur*.

Citation for the original published chapter:

Nygren, G. (2016)

Sverige: Geopolitik och en mänsklig vinkel.

In: Gunnar Nygren, Jöran Hök (ed.), *Ukraina och informationskriget: Journalistik mellan ideal och självcensur* (pp. 161-189). Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-31678>

Sverige

Geopolitik och en mänsklig vinkel

GUNNAR NYGREN¹

Den svenska bevakningen av kriget i Ukraina under sommaren 2014 hade två perspektiv – både den globala nivån, med internationell säkerhetspolitik och sanktioner, och situationen för vanligt folk i konfliktområdet. Ett typiskt exempel är en sida i sektionen ”Världen” i *Dagens Nyheter* den 23 juli som visar båda perspektiven:

- *EU hotar Ryssland med nya sanktioner* – en artikel skriven på redaktionen, förmodligen baserad på rapporter från nyhetsbyråer (som inte nämndes). Källorna man hänvisar till är utrikesministrar i EU, den svenske ministern Carl Bildt och den franske presidenten Hollande. Indirekt citeras också den ryske presidenten Putin om utredningen av MH17-katastrofen.
- *Tatjana pendlar mellan krig och fred* – en kort artikel om en ukrainsk kvinna som åker tåg mellan Kiev och Donetsk för femte gången för att ta hand om sin lägenhet och släktingar. Artikeln har skrivits på plats av *Dagens Nyheter*s fotograf Paul Hansen.

Båda perspektiven fanns närvarande i den dagliga bevakningen, även om internationell politik och säkerhet dominerade. Men det gavs inte mycket bakgrund och sammanhang i bevakningen av konflikten, åtminstone inte i de tre dagliga nyhetsmedier som analyserades. Nedskjutningen av det malaysiska flygplanet MH17 var det enskilt mest omskrivna temat, särskilt i *Aftonbladet*, med två tredjedelar av artiklarna. Men undantaget detta handlade de flesta artiklarna om de internationella förhandlingarna, sanktionerna och konflikten följder för säkerhetspolitiken i Europa. Det fanns ett tydligt svenskt perspektiv, om vad konflikten betyder för Sveriges nationella säkerhet. I rapporteringen från erfarna journalister i konfliktområdet fanns det också ett tydligt mänskligt perspektiv – att berätta om krigets konsekvenser för människor.

1. Stort tack till Jonathan Norström för kodning och diskussioner i analysen.

Tre analyserade medier

Sverige har traditionellt varit ett "tidningsland" med många lokala och regionala tidningar och en stor andel av befolkningen läser en tryckt tidning. 67 % av befolkningen läser fortfarande en dagstidning, men den siffran sjunker varje år. En stor andel läser tidningen på nätet, under 2014 var det ca 24 % dagligen (Mediebarometern 2014). I Sverige är de etablerade medieföretagen också störst när det gäller nyheter på nätet, och mycket av innehållet är detsamma på olika plattformar vare sig det är papper, tv eller nätbaserade kanaler som webb och mobil.

I tv-sektorn har public service en stark position. *Sveriges Television (SVT)* har en oberoende ställning i förhållande till stat och regering, och finansieras med licensavgifter. *SVT* har den största räckvidden med 45 % varje dag, något mer än den största kommersiella kanalen *TV4*. Även tv-publiken lägger mer och mer tid på nätet, och *SVT* har också den största dagliga räckvidden inom "play"-tjänsterna med 24 % av befolkningen (Mediebarometern 2014).

De tre medierna som analyserats i projektet är:

- *Aftonbladet* – Sveriges största kvällstidning, som ägs av det norska mediaföretaget Schibsted. Historiskt har den haft en förbindelse till det socialdemokratiska partiet, och ledarna och kultur- och debatt har fortfarande ett vänsterperspektiv. Men i nyheterna är tidningen mer neutral och kommersiell. Under 2014 fanns det ingen särskild avdelning för utrikesnyheter eller särskilda utrikeskorrespondenter, bara en kolumnist med fokus på internationell politik. I augusti 2014 hade *Aftonbladet* 736 000 läsare av den tryckta versionen varje dag. *Aftonbladet* hade också 1 646 000 unika besökare på webbplatsen och 1 882 000 användare av mobil-appen (*Aftonbladet.se* 2014).
- *Dagens Nyheter* – den största prenumererade kvalitetstidningen med 719 000 dagliga läsare under 2014 (de flesta av dem i Storstockholm). *Dagens Nyheter* är den enda dagstidningen i Sverige med ett starkt nätverk bestående av 15 egna korrespondenter runt om i världen. De har också en utrikesredaktion med reportrar som reser ut.
- *SVT:s Rapport* – det största dagliga nyhetsprogrammet i public service med omkring 1,1 miljoner tittare varje dag (*mms.se*). Den längsta sändningen är kl 19.30 på kvällen (30 minuter), men *SVT* sänder också nyheter hela dagen och kvällen. Alla nyheter är också tillgängliga på nätet (även som enstaka nyheter). *SVT* har ett nätverk med 14 korrespondenter runt om i världen och en avdelning för utrikesnyheter med 12 journalister.

Bevakningen av kriget i Ukraina

De tre medierna publicerade 249 artiklar och inslag om Ukraina under perioden 10 juli–7 september 2014. Bevakningen fördelades mellan de tre medierna:

- *Aftonbladet* – 66 artiklar. Mest nyhetsbevakning, men också 9 krönikor. Totalt 33,5 sidor i tidningen (i tabloidformat).
- *Dagens Nyheter* – 121 artiklar. Två tredjedelar är nyhetsbevakning, men också en stor andel bakgrund/analys, krönikor och specialartiklar. Totalt 53,5 sidor i tabloidformat.
- *SVT-Rapport* – 62 nyheter, totalt 133 minuter. Mest nyheter, men också sju längre inslag om Ukraina. Det betyder 2,2 minuter per dag. I genomsnitt en nyhet varje dag under perioden.

Bevakningen var inte lika intensiv alla veckor och i alla tre medier. I *Aftonbladet* koncentrerades bevakningen till perioden efter MH17-kraschen. Över 60 % av den totala bevakningen i *Aftonbladet* handlade om flygplanskraschen, och 75 % publicerades veckorna omkring kraschen. Allt sammantaget var MH17-kraschen det enskilt mest bevakade temat under perioden, nästan en tredjedel av alla artiklarna och inslagen handlade om denna katastrof.

I *Dagens Nyheter* och *Rapport* fördelades bevakningen jämnare över tiden. Flygplanskraschen (MH17) bevakades mycket, men ännu mer bevakning var det de sista två veckorna före vapenvilan och Minskavtalet. Omkring en tredjedel av alla artiklar och inslag i dessa två medier fokuserades på intensiva strider, rapporter om ryska trupper i Ukraina och förhandlingar som ledde till vapenvilan. Under andra veckor mellan dessa två händelser hade bevakningen en mycket lägre nivå och *Rapport* rapporterade inte ens varje dag. Det är också viktigt att komma ihåg att under samma period var kriget i Gaza intensivt och tog upp mycket tid/utrymme i nyhetsbevakningen i Sverige.

Skillnaden i bevakning mellan *Aftonbladet* och de andra två nyhetsmedierna syns tydligt i artiklarnas/inslagens teman. I både *Dagens Nyheter* och *Rapport* upptar internationell politik, sanktioner och andra konsekvenser av konflikten den största delen av bevakningen. Korrespondenter i Bryssel och journalister som bevakar internationell politik har en viktig roll i detta. Några exempel:

- Dagen efter den fullskaliga attacken mot separatister (11 juli) gjorde *Dagens Nyheter* en intervju med den svenske ambassadören vid Nato om starkare band mellan EU och Nato. Detta följs upp med ny analys veckorna efter om EU-sanktioner efter

flygplanskraschen. Det diplomatiska spelet har många etablerade källor som journalister använder, och denna betoning av internationell politik fortsätter under hela perioden.

- Även i *SVT-Rapport* är dessa teman viktiga. Det kommer in många bilder från nyhetsbyråer och det internationella utbytet av nyhetsinslag mellan public servicebolag, och aktörerna är välkända för tittarna. Till exempel den 23 augusti när Angela Merkel träffade den ukrainske presidenten Porosjenko i Kiev för att tala om den ryska "hjälpkonvojen". Inslaget visar den typiska bilden av västs stöd för Ukraina ställd mot ryskt stöd för rebellerna.

Ett annat viktigt tema är militära aktioner i konfliktområdet. Denna bevakning baseras ofta på presskonferenser i Kiev och rapporter från nyhetsbyråer och andra medier. Ett typiskt exempel är *Dagens Nyheter* den 2 september, när den militäre talesmannen Lysenko i Kiev medger att ukrainska styrkor hade dragit sig tillbaka från flygplatsen i Luhansk. Andra källor i den här artikeln är president Porosjenko och den ryske utrikesministern Sergei Lavrov (citat som förmodligen tagits från nyhetsbyråer). Det förekom också en daglig bevakning av striderna, korta artiklar i *Dagens Nyheter* baserade på nyhetsbyråer och analyser av stridernas utveckling som skrevs på utrikesredaktionen.

Det tredje viktiga temat är konsekvenser för de civila. Det är inte så många artiklar eller inslag, men de får mycket utrymme och tid och produceras för det mesta av egna journalister på plats i Ukraina. Några exempel:

- *SVT-Rapport* visade (26 juli) hur en del ukrainare flydde till Ryssland istället för till något annan plats i Ukraina. En reporter (Bert Sundström) rapporterade från stad i Ryssland där många flyktingar samlades. Han intervjuade ett par flyktingar som hade flytt sitt hem efter att ukrainska armén anlant. En av dem sade att de var rädda för armén, och att deras män tvingades mönstra. Flyktingarna hade också en positiv hållning till rebellerna, och tyckte att Ryssland hade kritiserats orättvist av "väst".

- En journalist från *Dagens Nyheter* besökte staden Debaltseve samma dag som ukrainska trupper återtog kontrollen i augusti 2014. Han skriver om skräck och civila offer, om hur hus förstörts och civila dödade av eldgivning från bägge sidor. Det finns en närmast pacifistisk ton i texten, som talar om ett ”meningslöst krig”. Folk har delade åsikter i intervjuerna – en del stödjer den ukrainska regeringen, men för det mesta försöker folk bara överleva.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
Internationell politik och sanktioner	8	22	21	18
Nationella konsekvenser – sanktioner, ekonomi	12	20	10	15
Strider i konfliktområdet	6	14	26	15
Konsekvenser för civila i konfliktområdet	2	7	7	5
Rysk inblandning (allmänt – konvojer)	5	7	7	6
Rysk militär inblandning i området	3	6	2	4
Militärt stöd för Ukraina	0	0	0	0
Folkligt stöd för en sida och för civila	0	0	5	2
Förhandlingar Ukraina-separatister-Ryssland	0	2	5	2
Nyheter om ukrainsk militär (inte i strid)	0	0	0	0
Nyheter om separatister (inte i strid)	0	2	0	1
MH17	62	18	19	30
Andra	3	3	0	2
Totalt	100	100	100	
N=	66	121	62	249

Tabell 1. Bevakningens teman (% av artiklarna/nyheterna).

Huvudperspektiv i bevakningen

För att fastställa huvudperspektivet har varje artikel och berättelse analyserats med frågor om vinkel och om vilken ståndpunkt som får det största utrymme. Resultaten visar att många av nyheterna har ett ganska neutralt perspektiv, totalt 38 % (tabell 2). Dessa nyheter kan ha ett perspektiv ovanifrån (makten) eller underifrån (folket), men de hålls fortfarande neutrala.

Det viktigaste perspektivet i den svenska bevakningen är emellertid det officiella ukrainska perspektivet – från regering, tjänstemän eller militär. Utgångspunkten för dessa nyheter är den officiella ukrainska linjen, och sedan läggs andra källor och perspektiv till för att balansera detta. Varannan artikel/inslag har detta tydliga ukrainska perspektiv, och mycket få har det motsatta, Rysslands- eller separatistperspektivet. Några exempel:

- I *Aftonbladet*, den 31 augusti, beskrivs ett möte i Bryssel mellan den svenske statsministern Fredrik Reinfeldt och den ukrainske presidenten Petro Porosjenko med underrubriken "Ukraina kan inte lämnas ensamma". Det är Reinfeldt som citeras, men huvudpersonen i artikeln är Porosjenko. Den handlar huvudsakligen om behovet av hårdare EU-sanktioner mot Ryssland, och det finns inga andra argument i texten.
- I *SVT-Rapport* visades det den 18 juli ett inslag om de politiska konsekvenserna av flygplanskraschen dagen innan. Huvudaktören var den ukrainske premiärministern Jatsenjuk som sade att "terrorister" hade skjutit ned flygplanet och detta perspektiv upprätthölls under hela inslaget. En separatistledare fick en kort möjlighet att försvara sig.
- En typisk analys i *Dagens Nyheter* från den 26 augusti beskriver de ukrainska förberedelserna före toppmötet med president Putin samma dag. Porosjenko och ukrainska militära talesmän används som källor, och i slutet läggs den ryska utrikesministern Lavrov till som källa. Förutom analysen så finns det en artikel om en kvinna från Luhansk som bor i Kiev som flykting med sin lille son och hennes mor – hon är besviken på bristen på stöd från EU till Ukraina och ser ingen framtid i sin hemstad.

Dessa nyheter är typiska för det starka ukrainska perspektivet vid bevakningen av konflikten. Det kan finnas många förklaringar bakom detta – vilket slags källor man har tillgång till, det internationella nyhetssystemet med nyhetsbyråer och utbyte av nyhetsbilder inom public service. SVT:s utrikesredaktör Ingrid Törnqvist förklarar i en intervju att det är svårt att uppnå en balanserad bevakning:

”Nästan alltid får den svagare parten det mesta av uppmärksamheten, ett slags David och Goliat-syndrom. Vi kan inte leverera balans i varje nyhetsinslag, men över tid måste vi försöka göra det... Det finns många aktörer i det här spelet, och vi måste se den ryska sidan inte bara som en kanal för propaganda, vi försöker förstå hur de beskriver konflikten där.”

SVT var de enda (av dessa tre medier) som hade en permanent korrespondent i Moskva. *Dagens Nyheter*s kontor stängdes 2004 och deras ryska korrespondent arbetade utifrån Stockholm och reste till regionen minst en gång per månad. Men under denna period befann sig denna journalist mest i Ukraina. Michael Winiarski, en erfaren utrikesreporter med en bakgrund som korrespondent i Moskva, reflekterar över detta:

”Vår närvaro i konfliktområdet gjorde det möjligt att tala med personer på bägge sidor... men kanske vi borde ha arbetat mer för att visa den ryska mentaliteten och känslorna där, kanske också inifrån Ryssland för att förstå drivkrafterna bättre... Jag har gjort en del, genom att tala med pro-imperialistiska ideologer som Alexandr Dugin och Prochanov som står nära Kreml... Men kanske vi borde ha haft mer av det på grundläggande nivå. Det är ett minus att vi inte är där hela tiden.”²

De civilas perspektiv är viktigt, åtminstone i SVT. Att rapportera om människor som gömmer sig i källare, hotade av artilleri och missiler, eller rapportera om civila flyktingar i den centrala delen av Ukraina eller i Ryssland. I dessa inslag är de civilas känslor och åsikter huvudinnehållet, hur krig påverkar livet och vanliga människor. SVT-reportern Bert Sundström har bevakat Ryssland under 15 år och talar ryska flytande, och han förklarar detta perspektiv:

”Min uppgift är att samla in ett varierat material över tid, från människor som vill prata. Om jag befinner mig i områden som kontrolleras av regeringen måste folk kunna säga vad de tycker, lika mycket som när jag befinner mig i områden som kontrolleras av separatister. Min uppgift är att spegla känslorna i rummet. Jag är så rättvis som möjligt.”

2. Under 2016 öppnade *Dagens Nyheter* åter ett kontor i Moskva med en korrespondent.

Bild 1. Det ukrainska perspektivet dominerade i de tre undersökta medierna. Men det fanns också beskrivningar av de ryska perspektiven, här ett exempel från Dagens Nyheter 5 september.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
Stöd för den ukrainska regeringen	50	48	53	50
Stöd för civila i konfliktområdet	2	6	13	7
Stöd för ryska regeringen	5	2	7	4
Stöd för separatister	2	0	8	2
Neutralt – folkets perspektiv	14	8	3	9
Neutralt – maktens perspektiv	6	15	8	11
Stöd för ukrainare i allmänhet	0	1	0	1
Neutralt – inget särskilt perspektiv	23	20	8	18
Totalt	100	100	100	100
N=	66	120	62	248

Tabell 2. Huvudperspektiv i bevakningen (% av artiklarna/inslagen).

Synliga källor i bevakningen

I det dagliga arbetet använder journalister många källor och bara ett fåtal av dem syns i texten. Ofta citeras de när journalisten känner att det är nödvändigt att belägga fakta med en trovärdig källa.

En av de viktigaste källorna kan vara journalisten själv. Men i de flesta artiklarna är journalistens geografiska position inte synlig, förmodligen för att artikeln/inslaget är producerat på redaktionen. *Dagens Nyheter* hade ambitionen att ha journalister och fotografer närvarande i Ukraina hela tiden, men under 10–15 dagar i juli blev det stopp eftersom ett team greps och förhördes av separatisterna den 20 juli. SVT hade hela tiden sina korrespondenter i Moskva och Bryssel, och skickade journalister från Stockholm till konfliktområdet flera gånger. *Aftonbladet* sände ut en journalist för några dagars bevakning i anslutning till MH17-kraschen för just den nyheten:

- I *Aftonbladet* syns sällan journalistens geografiska plats (82 % av fallen), förmodligen för att han/hon befinner sig på redaktionen. Bara i fem artiklar befinner sig journalisten i konfliktområdet, och den bevakningen gäller MH17-kraschen.
- I *Dagens Nyheter* produceras det mesta av bevakningen i redaktionen. Journalistens geografiska plats syns endast i 30 % av fallen:
 - i andra EU-länder (korrespondenten i Bryssel) i 16 artiklar,
 - i konfliktområdet och Kiev i 18 artiklar.
- I SVT:s *Rapport* är journalistens närvaro tydlig och i 40 % av nyheterna är journalisten på plats i Ukraina eller i Ryssland. Korrespondenten i Moskva används ofta, men även journalister som sänds ut från Stockholm till konfliktområdet. Även korrespondenten i Bryssel används i sju fall.

I arbetet på redaktionen är nyhetsbyråer och andra medier de viktigaste källorna. De nämns inte alltid, men används ändå som råmaterial för nyheter. *Nyhetsbyråer* syns som källa i 22 % av artiklarna. De vanligaste är de stora nyhetsbyråerna, som till exempel *Reuters* (DN) och *AP* (*Aftonbladet*). *Andra medier* är viktiga källor, och nämns i 22 % av fallen. Viktigast är de andra västeuropeiska medierna, mest i anslutning till MH17-kraschen (20 fall). Men även ryska nationella medier används som en synlig källa i 15 fall. Tv-kanalen *Russia Today* är knappt synlig som källa, bara *Aftonbladet* nämnde den en gång.

Sociala medier nämns sällan som en källa i bevakningen. Bara i 6 % av artiklarna/inslagen (15 stycken) nämns sociala medier, mest i tidningarna. *Twitter* är det sociala medium som används oftast (i nio nyheter). Sociala medier används för det mesta som en utgångspunkt för bevakningen (idéer, namn för intervjuer, kontakt med kollegor etc). Ingmar Nevéus på *Dagens Nyheter* skrev våren 2015 en artikel om "troll" som anställs i S:t Petersburg för att främja ryska synpunkter på nätet, och han är försiktigt med att använda sociala medier:

"På sociala medier är kanske inte alla det de utger sig vara, så jag är uppmärksam på detta. Det finns många 'troll' och falska konton i sociala medier och jag är säker på att det är på bägge sidor."

En analys av de synliga källorna ger en bra bild av bevakningen i de tre olika medierna (tabell 3):

- *Aftonbladet* – 30 % av artiklarna har källor som är internationella experter, och politiker från EU och USA har också en stark position. Andra personer utanför konfliktområdet är också viktiga källor, förmodligen i anslutning till bevakningen av MH17-kraschen. Aktörerna i konflikten har mindre synlighet, viktigast är Ukrainas regering och ryska rebeller. Detta kan vara ett resultat av beroendet av "deskreporting" (när hela arbetsprocessen sker inne på redaktionen baserat på nyhetsbyråer och andra medier).
- *Dagens Nyheter* – den vanligaste synliga källan är den ukrainska regeringen, i var tredje artikel. Även internationella politiker (EU och USA) och experter, tillsammans med ryska politiker, får en hög grad av synlighet. Detta kan vara ett resultat av ett starkt fokus på det politiska och diplomatiska spelet omkring Ukraina, d.v.s. möten på toppnivå, sanktioner och förhandlingar. Civila i konfliktområdet och proryska rebeller får mindre uppmärksamhet än i nyheterna i public service-TV, även om de är närvarande i vissa större, reportage av de egna journalisterna.
- *SVT-Rapport* – även i Rapport är den ukrainska regeringen den vanligaste synliga källan, i 37 % av nyheterna. Men det är också tydligt att journalister från SVT i hög grad var närvarande i konfliktområdet. Både civila och rebeller i konfliktområdet är synliga i var femte inslag. Även internationella experter i FN, OSSE och icke-statliga organisationer har en stark position som ett slags "neutral" källa i Rapport. Rapport har också den ukrainska militären som en viktig källa, ett resultat av ganska mycket bevakning om strider och dramatiska bilder som är tillgängliga från internationella tv-kanaler och från nyhetsbyråer.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT
Ukrainska regeringen	22	32	37
Andra ukrainska aktörer		2	
Ukrainska experter		2	
Ukrainsk militär	2	8	14
Det civila ukrainska samhället	3	2	2
Ukrainska civila		5	2
Civila i och från konfliktområdet	12	10	21
Ryska politiker	12	24	25
Ryska oppositionen			
Ryska experter	3	2	
Ryska rebeller i konfliktområdet	18	12	21
Ryska militären	5	4	
Andra journalister/ medier i konfliktområdet	7	2	4
Internationella experter (FN, OSSE, icke-statliga organisationer)	30	25	26
EU-politiker	17	25	14
Politiker i USA	18	13	5
Nato-tjänstemän	2	12	9
Andra personer utanför Ukraina/Ryssland	20	6	12
Andra	23	17	11
Totalt antal synliga källor	116	218	116
Antal nyheter	66	121	62

Tabell 3. Källor synliga i artikeln/nyhetsinslaget (synliga i % av nyheterna i varje medium).

Det är lätt att hitta exempel på ”deskreporting” av konflikten, när artikeln är skriven utifrån andra medier utan att reportern lämnar redaktionen. I *Aftonbladet* den 29 augusti lyder rubriken ”Ryska trupper är på väg”. Nämnade källor är den svenska nyhetsbyrån TT och amerikanska AP, brittiska BBC och den amerikanska tv-kanalen

CNN. Artikeln illustreras med en satellitbild från Nato som visar några fordon längs en väg. I andra nyheter om konflikten i *Aftonbladet* är amerikanska källor, som till exempel utrikesdepartementet och tv-kanalen CBS, viktiga. Även när det hänvisas till ryska ståndpunkter använder tidningen amerikanska AP som en källa.

Dagens Nyheter baserar också mycket daglig bevakning på andra medier och nyhetsbyråer. Rysslandskorrespondenten är stationerad i Stockholm, och måste använda militära källor i Ukraina för att följa händelserna. I en artikel den 12 augusti, om strider omkring Donetsk, säger han att "oberoende rapporter från stridsområdet är sällsynta" och att han måste förlita sig på ukrainska talespersoner i Kiev och Nato-sekreteraren Fogh Rasmussen. I andra artiklar om den ryska hjälpkonvojen förlitar *Dagens Nyheter* sig mest på Röda korset, ukrainska tjänstemän, CNN och BBC.

Det är mycket sällan journalisten öppet uttrycker någon kritik mot källor, bara i två fall. Desinformation och falska nyheter diskuteras i fyra artiklar, och för det mesta är det den ryska sidan som anklagas för detta i anslutning till MH17-kraschen. I intervjuer beskriver journalisterna storskalig desinformation. Journalisten Ingmar Nevéus på *Dagens Nyheter* beskriver en artikel:

"När vi använder såväl ryska som ukrainska medier som källor måste vi vara mycket kritiska.... Det finns en stor mängd desinformation och vi har också bevakat denna. Till exempel reste vi i oktober 2014 till ett område öster om Donetsk där det förmodades finnas massgravar. Vi åkte till dessa platser och talade med människor, bland annat en av de dödade personernas mamma. Vår slutsats var att personer hade skjutits, men det var mindre än tio personer. Det var en tragisk händelse, men huruvida det var massgravar och folkmord beror på hur detta definieras."

Ingmar Nevéus betonar vikten av att befinna sig på plats, i konfliktområdet. Då går det att verifiera genom egen observation vad som händer, till exempel när han var i Debaltseve i februari 2015 precis före den nya vapenvilan och han såg att den ukrainska armén slog till kaotisk reträtt, i kontrast mot den bild som gavs på presskonferenser i Kiev.

Bild 2. Med stöd av medier i Usa och Storbritannien berättar *Aftonbladet* 29 augusti att ryska trupper är på väg in i Ukraina.

Även andra journalister talar om desinformation, om vikten av att inhämta information från alla sidor. Bert Sundström på SVT:

”Jag läser telegram och meddelanden från olika sidor, och filtrerar in dem genom min kunskap och erfarenhet. Utifrån det kan jag utvärdera, och få en bild av det som händer... Det finns någon slags logik.”

En annan journalist på *Dagens Nyheter*, Michael Winiarski, säger att det är lätt att genomskåda vissa uttalanden, som när proryska rebeller talar om att amerikanska stridsvagnar angriper dem:

”De svåraste sakerna är nyheter som flygplanskraschen när ingen enda person har hela bilden. Då måste jag bygga pussel om vad som är rimligt... se på så många sidor som möjligt. Vad beträffar flygplanskraschen bestämde vi oss för att vänta på undersökningen i Nederländerna... och det förvånar mig lite hur få fakta som har släppts från den ukrainska och amerikanska sidan... det måste finnas bilder på missilen som sköt ner planet.”

Mer om bevakningen av MH17 och frågan om ryska trupper i Ukraina kommer längre fram i detta kapitel.

Gestaltningen av konflikten

Innehållsanalysen täcker också *hur* konflikten i Ukraina har gestaltats i medierna – hur skildras de dominerande aktörerna och vilka slags ord används för att beskriva händelsen och aktörerna? En viktig fråga är också vilken historisk och samtida kontext som syns i analysen.

Konflikten beskrivs på samma sätt i de tre svenska medierna som analyserats - som en konflikt mellan staten och icke-statliga aktörer *med stöd av en annan stat* (i detta fall Ryssland). Det råder under hela perioden inget tvivel om det ryska stödet. Redan första dagen med fullskaligt angrepp mot separatisterna, rapporterade *Dagens Nyheter* om hur EU-ledare försöker trycka på Ryssland för att stoppa stödet till separatisterna (11 juli). Samma perspektiv syns i SVT där EU-ledare beskrivs stödja Porosjenko mot det ryska stödet till rebellerna (23 augusti).

Skildringen förändras i stort sett inte under perioden – konflikten blir ett slags geopolitiskt spel mellan Putin och västliga ledare som diskuterar hur man ska stödja Ukraina och trycka på Ryssland. Skildringen av konflikten som ett politiskt spel är synligast i *Dagens Nyheter*, ett typiskt exempel är analysen av den 5 september med rubriken ”Världsledarnas maktspel gynnar Putins ambitioner”. Analysen inleds med: ”Kommer omvärldens sanktioner och vapenskramlet från Nato att kunna förändra Vladimir Putins beteende

och stoppa Rysslands militära intervention i Ukraina? Det finns ännu inget som tyder på det.”

Men det finns också andra beskrivningar, till exempel att det handlar om en konflikt mellan staten och icke-statliga aktörer inom staten. I SVT intervjuas både ukrainare som stödjer regeringen och ukrainare som stödjer rebellerna och många av dem försvarar det ryska stödet. De civila ger bilden av en intern konflikt – ”Det här är vidrigt. Det värsta är att vi håller på att döda varandra, oss själva”, säger en kvinna som evakueras med sina barn från stridszonen i en intervju i *Dagens Nyheter* den 4 augusti.

I en annan intervju säger en kvinna från Donetsk att ”Detta krig kan pågå i flera år. Slaver som dödar slaver – kan det bli värre?” (7 sep.).

Dessa två skildringar av politiskt spel och civilas lidande förenas i någon mån i bevakningen av den ryska ”hjälpkonvojen” i början av augusti. Initiativet betraktas i *Dagens Nyheter* som en taktisk framgång för Vladimir Putin, och trycket mot Kiev-regimen är starkt. I *Aftonbladet* beskrivs konvojen som ”en skräck för Ukraina” som kan leda till en riktig rysk invasion.

Bild 3. Konflikten som ett politiskt spel – här i *Dagens Nyheter* 5 september.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
...mellan stater	5	3	5	4
...mellan statliga och icke-statliga aktörer inom staten	17	12	31	18
...mellan statliga och icke-statliga aktörer som stöds av en annan stat	29	41	36	36
...ett inbördeskrig	0	4	0	2
Andra	50	40	29	40
N=	66	121	62	249

Tabell 4. Hur beskrivs konflikten? Som en konflikt... (% av artiklarna/inslagen).

Tre grupper av aktörer dominerar berättelserna, men de beskrivs på olika sätt.

- Ryska sidan (rebellerna och ryska politiker). De beskrivs negativt i vartannat fall och mycket sällan positivt.
- Ukrainska sidan (regering, tjänstemän, militär). De skildras för det mesta neutralt, men också positivt i en tredjedel av alla fall.
- Internationella aktörer (politiker från EU och USA, Nato-tjänstemän, FN och icke-statliga organisationer). De beskrivs för det mesta neutralt och i några fall ganska positivt.

Detta mönster av aktörer liknar i mångt och mycket det som ses i andra delar av innehållsanalysen – ett starkt fokus på internationell politik, beroende av nyhetsbyråer och andra medier ger en traditionellt neutralt bild. Plus en positiv vinkel för den svagare parten som angrips av den starka grannen.

Bilden blir tydligare när även den sekundära aktören i nyheterna tas med i analysen. Denna sekundära aktör är i de flesta fallen ryska politiker eller proryska rebeller i konfliktområdet (58 % av alla fall med en sekundär aktör). De beskrivs negativt i två tredjedelar av fallen.

Denna bild av aktörerna har visats i många exempel tidigare i detta kapitel – den ukrainska regeringen eller EU-politiker säger något och längre fram i texten kommenterar en företrädare för Ryssland. Den dominerande aktören beskrivs ofta neutralt i enlighet med nyhetsjournalistikens normer. Den sekundära aktören får en mer ofördelaktig position – att försvara sig själv. Ett exempel: i *Dagens Nyheter*, den 30 augusti, säger den ukrainske statsministern Jatsenjuk att landet kommer att ansöka om medlemskap i Nato, ett rop på hjälp enligt nyhetsrapporten. Den andra aktören är Vladimir Putin som anklagar den ukrainska militären för beskjutning av civila bostadsområden – vilket påminner honom om andra världskriget, ”när fascister omringade städer som till exempel Leningrad”.

	ANDEL	POSITIV	NEUTRAL	NEGATIV	INTE MÖJLIGT ATT SÄGA	N=
Ukrainare (politiker, tjänstemän, militären)	19	33	44	17	7	46
Det civila ukrainska samhället	5	25	42	25	8	12
Civila i konfliktområdet	9	4	22	61	3	23
Ryssar (rebeller, militären, politiker)	24	15	34	49	2	59
Det civila ryska samhället	2	17	50	33	0	6
Internationella aktörer	23	21	77	2	0	56
Det civila samhället i andra länder	9	9	55	36	0	22
Andra	10	16	48	36	0	25
Totalt	100	19	48	30	3	249

Tabell 5. Dominerande aktör och tendens i svenska medier (%).

Konfliktens orsaker och sammanhang

Konfliktens orsaker beskrivs mycket sällan i svensk mediabevakning, bara i ett fåtal fall (10 gånger). Sammanhanget är också frånvarande i de flesta artiklarna och nyhetsinslagen. För det mesta är det *Dagens Nyheter* som ger ett visst sammanhang i 17 fall. Men detta är fortfarande en mycket liten andel av den totala bevakningen.

Den mest synliga kontexten gäller Ryssland – en rädsla för rysk expansion och den ryska strävan efter makt och försvar av den ryska världen. Detta sammanhang är synligast i krönikor och nyhetsanalyser mot slutet av perioden, i samband med Natos toppmöte i Wales. I *Aftonbladet* skriver utrikesnyhetskolonnen Wolfgang Hansson att ”ett aggressivare Ryssland väcker känslor av oro och fruktan... (den traditionella)

rysskräcken har åter fått fäste i Sverige”. Hans slutsats är att krisen för Sverige närmare Nato. Ytterligare ett exempel på denna rädsla är bevakningen av ryska flygplan som flyger nära Sverige och det amerikanska militärflygplan som tvingades flyga över svenskt territorium för att undvika en konfrontation (*Dagens Nyheter*). Sådana incidenter skulle knappast ha rapporterats i en annan, lugnare situation. Allt som berör rysk militär aktivitet nära Sverige blir nyheter under påverkan av händelserna i Ukraina.

Denna rädsla för Ryssland gör också historien levande. Kolumnisten Herman Lindqvist i *Aftonbladet* påminner om debatten i början av 1900-talet om det ryska hotet, och citerar högerpolitikern Sven Hedin 1914 (30 aug.). *Dagens Nyheter* gör ett mer seriöst försök att sätta konflikten i sitt sammanhang (5 september), i vilket Putins dröm betecknas som ”ett Ryssland som liknar Sovjetunionen”. I analysen förklaras Putins ideologi som något annat än västliga värden – den består av kontroll över medierna och den offentliga sfären, auktoritärt styre, nationalism och traditionella värden som religion och familj och fokus på militär styrka.

Bild 4. Krönikören Herman Lindqvist påminner om den sekelgamla rysskräcken. *Aftonbladet* 30 augusti.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
Rädsla för rysk expansion	2	6	1	9
Kamp för rysk(a) makt, värderingar och kultur idag	1	5	1	7
Rädsla för Nato-expansion	2	3	0	5
Historisk kamp för ukrainskt oberoende	0	1	2	3

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
Kamp mot fascismen under det andra världskriget	0	1	0	1
Kamp för rysk(a) makt, värderingar och kultur i historien	0	1	0	1
Totalt	5	17	4	26

Tabell 7. Sammanhang i svenska mediers bevakning (synliga fall).

Ett neutralt nyhetspråk

Valet av ord för att beskriva konflikten är en viktig del av skildringen. I samtliga tre medier som analyserats är det ett slags neutralt nyhetspråk i enlighet med anglosaxiska normer i nyhetsjournalistiken.

Konflikten beskrivs i alla tre medier mest med ord som "kris", "konflikt" och "krig". Men på en annan nivå finns det vissa skillnader. *Dagens Nyheter* beskriver oftare händelserna som en rysk invasion, till exempel den 29 augusti då rubriken löd "ökat tryck på Ryssland efter nya bevis på trupper". I artikeln säger den svenske utrikesministern Carl Bildt att det är en "dold invasion", och källor i regeringen i Kiev talar om ryska styrkor som går in i Ukraina. Uppgifter från Reuters och BBC sägs bevisa att det finns ryska militärfordon i Ukraina, och oberoende ryska medier citeras om begravningar av soldater som dödats i Ukraina.

Värdeladdade ord som "antiterroristoperation, ATO" (ukrainskt perspektiv) eller "uppror" (ryskt perspektiv) används sällan i svenska medier.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT
Händelserna beskrivs med några av dessa ord (%)	35	71	50
Händelserna beskrivs inte med dessa ord (%)	65	29	50
Ord som används (antal fall):			
Protester			
Terroristhandlingar			
Åtgärder mot terrorister		3	1
Straffåtgärd			1
Situation	3	3	1
Konflikt	11	29	13
Inbördeskrig	1	10	
Rysk invasion	4	13	2
Krig	11	27	14
Kris	3	37	8
Resning, uppror		8	

Tabell 8. Ord som används för att beskriva händelserna i östra Ukraina under perioden.

Rebellerna beskrivs också i neutrala ordalag – oftast med ord som ”separatister”, ”proryska” och ”rebeller”. Mer positiva ord såsom ”folkmilis” och ”självförsvarsstyrkor” eller negativa etiketter såsom ”terrorister” undviks i svenska medier. De används bara när man citerar till exempel ukrainska tjänstemän, till exempel när statsministern Jatsenjuk betecknade rebellerna ”terrorister” i enlighet med officiell ukrainsk terminologi.

I en artikel den 20 juli kallar journalisten Ingmar Nevéus från *Dagens Nyheter* rebellerna ”en brokig skara” med både f.d. brottslingar och vanliga rysktalande personer som tandteknikern Aljona som bär på både kalasjnikov och blommor. Han drar slutsatsen att många rebeller är arbetslösa unga män som känner sig frustrerade i en situation när de inte har någon plats i samhället, att det finns många vanliga människor som stödjer rebellerna efter den ukrainska militärens angrepp. Han beskriver också många ryska frivilliga, bland annat

ledare såsom den ryske militäragenten "Strelkov" och Alexandr Borodaj, som betecknas som en "misslyckad rysk journalist med förflutet på yttersta högerkanten" i Ryssland. I en annan artikel från en konferens på Krim (den 2 september) beskrivs separatisterna som extremister som vägrar att kompromissa med vad de kallar "fascist-juntan i Kiev".

Bild 5. De proryska stridande i östra Ukraina kallas oftast "rebellerna" eller "separatisterna" i svenska medierna, här Dagens Nyheter 20 juli.

Frågan är inte om dessa beskrivningar gör rebellerna rättvisa eller inte. Problemet är om det förekommer formuleringar som bär på värderingar och stereotyper av rebeller. Resultaten visar att i det stora flödet av nyheter under perioden var nyhetsmedierna i Sverige ganska neutrala i beskrivningen av rebellerna.

Deras motpart, den ukrainska sidan, beskrivs också neutralt. De kallas nästan alltid "soldater" eller "armé". Bara ett fåtal gånger kallas de "fascister", i citat från rebeller som talar om dem.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT
Rebellerna beskrivs med några av dessa ord (%)	56	62	63
Rebellerna beskrivs inte med dessa ord (%)	44	38	37
Ord som används (antal fall):			
Terrorister	4	9	2
Proryska	27	55	25
Rebeller	22	55	20
Soldater	4	4	2
Separatister	28	59	29
Olagliga beväpnade grupper			1
Självförsvarsstyrkor		3	
Kriminella/banditer		2	2
Ryssar	1	2	1
Andra		2	1

Tabell 9. Ord som använts för att beskriva rebeller i östra Ukraina under perioden.

MH 17 som mänskligt drama och som en del av ett politiskt spel

Den enskilt mest bevakade nyheten under den här perioden med ukrainsk kris var nedskjutningen av Malaysian Airlines MH17 på väg från Amsterdam till Kuala Lumpur. 30 % av alla artiklar och inslag handlade om detta tema, totalt 75 stycken.

I *Aftonbladet* var MH17 i fokus för det mesta av bevakningen. Två tredjedelar av alla artiklar som gällde konflikten handlade om flygplanskraschen, 41 artiklar, huvudsakligen under de två veckorna efter kraschen. Nyheten hade allt för en kvällstidning – det var drama med stor potential för personlig identifiering, det fanns ett mysterium omkring vem som var skyldig och det var möjligt att koppla detta till välkända internationella politiker.

För *Dagens Nyheter* och *SVT* var nyheten viktig, men den upptog mindre än en femtedel av den totala bevakningen. Deras bevakning

inriktades mer på politiska följder och sanktioner, och mindre på den mänskliga sidan med offren och deras familjer. I *Dagens Nyheter* handlade 21 artiklar om denna nyhet och i *SVT* var den huvudtemat i 12 inslag.

Fyra grupper av källor dominerade bevakningen i samtliga tre medier:

- Ukrainska regeringen och dess tjänstemän, som huvudsakligen gav rebellerna ansvaret för kraschen.
- Rebeller i konfliktområdet, huvudsakligen om arbetet på nedslagsplatsen för att hitta offren och sökandet efter den "svarta lådan" från flygplanet.
- EU:s och USA:s politiker som talade mycket om ansvar och sanktioner i *Dagens Nyheter* och *Aftonbladet*.
- Anhöriga och reaktioner från vanliga människor, mest i *Aftonbladet*.

Ansvaret för kraschen läggs på rebellerna i samtliga tre medier (tabell 10). När ansvaret diskuteras är det nästan alltid rebellerna som anklagas för att ha avfyrat missilen mot flygplanet. Endast i ett fåtal fall är ansvaret oklart. Detta mönster etablerades under bevakningens första dag i samtliga tre medier: USA:s vicepresident Joe Biden sade att flygplanet skjutits ned med en missil från marken. Samma dag rapporterade *BBC* om uppgifter från separatister på en social nätverkstjänst om att de hade skjutit ner ett ukrainskt flygplan i området. Detta meddelande togs senare bort från nätverkstjänsten. *Aftonbladet* citerade också medier i USA för att bekräfta att det var en missil som orsakade flygplanskraschen.

Den andra dagen hänvisade samtliga tre medier till inspelningar som offentliggjorts av ukrainska underrättelsetjänsten, med samtal mellan separatister precis efter flygplanskraschen. Även andra inspelningar och foton från ukrainska källor verkade bekräfta rebellernas ansvar. Underrättelseinformation (från USA och Ukraina) ansågs av samtliga tre medier vara det viktigaste beviset på vem som var ansvarig, och citerades ofta från andra medier. Även ukrainska politiker beskyllde alltifrån början rebellerna för att skjutit ned flygplanet, och citerades ofta i samtliga tre medier.

Bild 6. *Aftonbladet* var snabba att med stöd av USA-källor lägga skulden för nedskjutningen av MH17 på Ryssland (18 juli).

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT %
Proryska rebeller var ansvariga	15	13	3	34
Ryska militären var ansvarig	0	1	0	1
Ukrainska militären var ansvarig	3	0	0	3
Väst var ansvarigt	0	1	0	1
Oklart och inte möjligt att säga	2	3	2	8
Inget ansvar diskuterades	30	12	5	52
Antal artiklar	50	30	10	

Tabell 10. Görs det några påståenden om ansvaret för nedskjutningen av MH17? (fall).

Fyra dagar efter kraschen gav den ryska militären en annan förklaring eller ifrågasatte åtminstone varför ett ukrainskt attackflygplan av typen SU-25 följde efter det malaysiska flygplanet, enligt ryska radarbilder. Bara *Aftonbladet* rapporterade den här historien, och denna tidning var också den enda som öppet diskuterade desinformation i ansvarsfrågan. De citerar brittiska tidningar (*Guardian* och *The Telegraph*) när de berättar om en journalist från *Russia Today* som avslöjar hur hon var förpliktad att alltid ge Ukraina skulden för allt, att sprida falsk information. *Dagens Nyheter* och *SVT* är tydligare vad gäller ansvaret, och ger inga alternativa versioner. Men när journalisten från *SVT* kommer till nedslagsplatsen blir perspektivet mer neutralt och ansvarsfrågan mer oklar.

Den andra fasen av bevakningen gällde hanteringen av offren på nedslagsplatsen och sökandet efter den ”svarta lådan” från flygplanet. Samtliga tre medier skickade sina journalister till nedslagsplatsen som beskrev en kaotisk situation där rebellmyndigheter försökte organisera uppsamlingen av offer över ett stort område, observatörer från OSSE försökte få tillgång till platsen och rebeller försökte behålla kontrollen. Människor som bor i området, ögonvittnen och OSSE-observatörer intervjuades. Detaljer om väskor och föremål som var kvar av flygplanet ger en bild av katastrofen, och frågor om rebeller som stjal alkohol eller bagage från flygplanet ställs men besvaras inte.

Hälften av artiklarna beskriver utredningen på plats ganska neutralt, och den andra hälften ger en bild av rebeller som på olika sätt försöker kontrollera och hindra undersökningen. *Aftonbladet* är mer kritisk mot rebellerna, och ger också mycket utrymme till detta. *Dagens Nyheter* håller sig mer neutral, och SVT rapporterar inte så mycket om utredningen.

För att sammanfatta: vinkeln i bevakningen av MH17 slogs fast mycket snabbt, redan första dagen stod det klart i samtliga tre medier att ansvaret var de proryska rebellernas. Källor för att bevisa detta hittades i amerikansk och ukrainsk underrättelseinformation, och rebellernas kaotiska uppträdande vid nedslagsplatsen verkar bekräfta detta. Frågan om desinformation och propaganda i denna historia diskuterades inte så mycket, bara i *Aftonbladet* som en bra kvällstidningshistoria.

Hur bevakades Ukraina?

Som en del av projektet har fem svenska journalister som varit delaktiga i de tre mediernas bevakning intervjuats. De ger en bild av villkoren för bevakningen, förhållanden som skiljer sig mycket mellan de tre redaktionerna. Intervjuerna gjordes i maj–juni 2015, och varje intervju tog ca 45–60 minuter. De fem journalisterna är:

- På *Sveriges Television (SVT)*, utrikesredaktören Ingrid Thörnkvist och reportern Bert Sundström.
- På *Dagens Nyheter*, reportern och krönikören Michael Winiarski och reportern Ingmar Nevéus med uppdrag att bevaka Ryssland.
- På *Aftonbladet*, allmänreportern Kenan Habul.

Flera av korrespondenterna från SVT var inblandade i bevakningen av Ukraina, särskilt de i Moskva och Bryssel. För några år sedan diskuterade SVT att stänga kontoret i Moskva, men det stoppades och Ingrid Thörnkvist är nöjd med att kontoret fortfarande är kvar. Bert Sundström arbetar baserad i Stockholm. Han har bevakat Ukraina sedan 2001, delvis som korrespondent i Moskva och betonar vikten av journalistens bakgrundskunskap:

”Jag har rapporterat om hundratals nyheter, träffat människor och läst böcker om rysk och ukrainsk historia sedan 2001 och jag kan se de politiska-historiska linjerna... Jag har varit där 12–13 gånger sedan 2012 och lärt mig mycket om vad som händer i Ukraina.... Och jag tror det är omöjligt att diskutera Ukraina utan att diskutera Ryssland.”

Redaktören Ingrid Thörnkvist betonar också vikten av erfarna journalister som kan motstå propaganda från båda sidorna. Under krisen i Ukraina behöll SVT korrespondenten i Moskva för att visa den ryska sidan och sände Bert Sundström till Ukraina för att ge de mänskliga historierna från händelser i Kiev eller i östra Ukraina. De tekniska möjligheterna att skicka materialet till Stockholm har blivit mycket bättre med satelliter och Internet, och gör det möjligt att direktsända ofta. Bert Sundström har också upplevt detta från journalistens perspektiv:

“Vissa intensiva dagar måste jag leverera material för webben och direktsända för tv både på morgonen och två gånger på kvällen. Plus något för Facebook och Instagram. Sådana dagar är stressen enorm, och om jag måste resa inom landet kan det bli dagar med 20 arbetstimmar.... Om det är för mycket eller inte beror på hur du känner dig... För mig är det mycket sällan jag känner att jag inte orkar på grund av stressen.”

Dagens Nyheter stängde kontoret i Moskva 2004, och sedan 2010 har en särskild journalist, med bas i Stockholm, bevakat Ryssland och rest dit varje månad: Ingmar Nevéus. Krisen i Ukraina har lett till en diskussion om att åter öppna ett kontor i Moskva för att kunna bevaka de ryska perspektiven bättre (kontoret öppnades igen 2016).

Under krisen i Ukraina vintern och våren 2014 hade *Dagens Nyheter* ambitionen att hela tiden ha ett team i området, och Ingmar Nevéus reste dit 9–10 gånger:

“Vi har försökt vara mycket i östra Ukraina för att bevaka vad vi ser på plats... Det finns sådana enorma mängder desinformation från bägge sidor, så vi vill vara där och ta reda på saker själva... för att se små bitar med egna ögon. Till exempel, under den senaste vapenvilan (februari 2015) var det meningen att bägge sidor skulle dra tillbaka tunga vapen men vi kunde se missiler och andra tunga vapen som transporterades mot fronten... Om du har sett det, har du något.”

Aftonbladet hade ingen avdelning för utrikesnyheter under våren 2014, bara en grupp journalister med lite säkerhetsutbildning. En av dem var Kenan Habul, en ung journalist med bosnisk bakgrund och utan någon särskild kunskap om Ukraina och Ryssland. Han skickades till Ukraina två gånger under våren och sommaren 2014. Han var tvungen att organisera den första resan i februari mycket snabbt, att skaffa en tolk (han kan inte tala ryska) och läsa på om händelsen:

”Jag är allmänreporter, och vi journalister står redo att åka dit där det händer något. Jag försökte läsa tidningar för att få ett grepp om vad som är på gång, men jag är ingen Ukraina-expert... Jag känner alltid att jag inte vet tillräckligt mycket och jag är ödmjuk inför komplexiteten i händelser. Men jag är professionell på att söka källor och information, och jag följer nyhetsflödet.”

Det mesta av nyhetsbevakningen på *Aftonbladet* baserades på andra medier och nyhetsbyråer, och den begränsade närvaron i konfliktområdet är också tydlig i innehållsanalysen.

Säkerhet och hot

Både på *Dagens Nyheter* och SVT är man mycket medveten om säkerhetsfrågorna. På *Dagens Nyheter* finns det tydliga rutiner och en särskild person som ansvarar för säkerhetsfrågor. Journalisterna har skyddsutrustning (väst och hjälm) och de måste rapportera till redaktionen flera gånger varje dag. Detta testades under verkliga omständigheter när ett team från DN greps av separatister den 20 juli. De lyckades sända ett SMS till redaktionen med en gömd mobiltelefon, och släpptes efter ett par timmar. Efter denna incident sände tidningen inte ut någon journalist under ett par veckor.

Ingmar Nevéus säger att det viktigaste för säkerheten är förberedelser:

”Att kontrollera situationen i området innan vi åker dit. Jag använder Facebook-grupper med journalister i området och folk jag känner i området som jag kan ringa. Vi använder också förare som bor i Donetsk, mycket pålitliga personer som vi har arbetat med länge.”

Hans kollega Michael Winiarski berättar om möten med nervösa män vid vägspärrar som pekar med sina vapen. Men han och andra journalister säger att med tiden hanterades vägspärrarna mer professionellt. Han säger också att det är viktigare för fotografer att komma nära striderna för att få bra bilder – men som skrivande journalist undviker han skottlossningen om det inte motiveras av journalistiska skäl.

På SVT försöker de också att undvika de mest uppenbart farliga platserna. Redaktören Ingrid Thörnkvist säger att de inte behöver vara där det råder tung skottlossning, utan dessa bilder kan hämtas från nyhetsbyråer och EBU-utbytet. Journalisten Bert Sundström har en personlig erfarenhet av våld – när han bevakade protesterna på Tahir-torget i Kairo knivhöggs han och skadades allvarligt. Han säger att det alltid råder en viss grad av osäkerhet under en beväpnad konflikt:

”Om du har otur får du en raket i huvudet. Vår princip var att inte åka till platser där detta skulle kunna hända, men det går inte alltid att veta. Vi befann oss i staden Mariupol när vi trodde att Ryssland skulle ta området, men vår redaktion hemma sade till oss att åka.”

Alla de fyra intervjuade journalisterna med erfarenhet från Ukraina betonar vikten av lokal hjälp för att arbeta i konfliktområdet. Att ha ”fixare” är nödvändigt för det dagliga arbetet, för såväl resor som problemlösning och källsökning. Säkerhet kan vara ett problem, och journalisterna behöver tillstånd från separatistmyndigheterna för att arbeta och resa i området. Men med dessa tillstånd och lite tur har journalisterna lyckats arbeta oberoende i sin bevakning. På den ukrainska sidan var ännu enklare för journalister, det behövdes inga tillstånd under kriget 2014.

Neutralitet eller ställningstagande?

Alla intervjuade journalister betonar behovet av opartiskhet, att visa bägge sidors synvinklar i konflikten och göra en oberoende värdering av händelserna. Detta skiljer sig från traditionen i Ukraina och Ryssland, säger Michael Winiarski på *Dagens Nyheter*: ”Journalistiken i Ukraina är mycket nationalistisk, det handlar om att stödja våra pojkar vid fronten”. Han försöker vara neutral i bevakningen, och ger som exempel sin intervju med en svensk nynazist som strider i en av frivilligbataljonerna för Ukraina:

”Oavsett vad du skriver kan det tolkas som att du är en del av konflikten.... Jag gav den här nynazistiska frivilligsoldaten en möjlighet att visa sin version och jag översvämmades med brev som påstod att jag smutskastar Ukrainas sak...”

Det antas också bland vanligt folk i östra Ukraina att medierna är en del av konflikten, säger Ingmar Nevéus på *Dagens Nyheter*:

”När jag säger att jag är en journalist från Sverige frågar man mig när vi ska berätta sanningen om konflikten. De har hört på rysk tv att västliga medier inte berättar sanningen. En stor andel av propagandan handlar om att den andra sidan ljuger och i viss omfattning skriver också ukrainska och västliga medier att ryska medier ljuger...”

Bert Sundström på SVT säger att han inte vill bli en talesman för någon sida, vill han ge sitt personliga perspektiv och ifrågasätta vad grupper och personer med makt säger. När han gjorde en intervju med personer från Högra sektorn i Kiev sade en del att han var för kritisk: ”Jag vänder alltid på saker och ställer kritiska frågor, och detta är mitt arbetssätt med alla parter...”

Ingen berättar om påtryckningar från myndigheter som påverkar arbetet. Men alla fem journalisterna berättar om läsarnas/tittarnas starka känslor i denna konflikt. Michael Winiarski jämför med de reaktioner som han fick när han rapporterade från Israel-Palestina-konflikten när han berättar om alla arga brev och kommentarer som han fick efter att han publicerat något som kunde vara negativt för den ena sidan. Särskilt proryska grupper är aktiva med att sätta press på journalister:

”De är hemska. Jag har sparat några exempel i min dator, och i ett fall var det nästan ett öppet hot mot mig. Jag tror att det är organiserat och systematiskt, och syftet kan vara att få mig att tappa humöret... det påverkar mig starkt i vissa fall.”

Bert Sundström berättar också om starka påtryckningar från proryska grupper i brev och om kommentarer på *Facebook* att journalister stödjer fascistregimen i Kiev. Men han reflekterar också över att han lever i ett samhälle där distributionen av information inte är oberoende av det faktum att de största nyhetsbyråerna är amerikanska och att detta perspektiv är det mest framträdande i medierna – ”Vi lever alla i en värld som inte är fri från ideologisk och strukturell kontext”, säger han.

Sammanfattning och slutsatser

Resultaten visar att den svenska bevakningen av konflikten i Ukraina under 2014 faller inom ramarna för normal utlandsrapportering. Skillnaderna mellan de tre studerade medierna är tydliga:

- *Aftonbladet* arbetar som en traditionell kvällstidning. Det mesta av bevakningen handlar om MH17-kraschen, många historier med mänskliga vinklar och inte så mycket av konfliktens bakgrund. Mot slutet av perioden anknyter kolumnisterna också till välkända mönster i Sverige av rädsla för Ryssland.
- I *Dagens Nyheter* ligger det politiska spelet på internationell nivå i bevakningens centrum. Väldigt mycket handlar om sanktioner och internationella möten, förhandlingar och geopolitiska strategier. Detta kombineras med bevakning från konfliktområdet om hur situationen är för människor, för flyktingar och känslorna i olika delar av området.

- *Rapport* i SVT behöver bilder och en stark närvaro, möten med människor och händelser. De använder korrespondenterna i direktsändning, de sänder ut journalister för att få de mänskliga vinklarna och bilder. Men de förlitar sig också på bilder från nyhetsbyråer och utbytet av nyhetsvideo mellan tv-bolag.

Källorna i bevakningen följer ett välkänt mönster: det är mycket "deskreporting" som förlitar sig på nyhetsbyråer och andra medier och starka källor i det politiska/militära etablissemangen. Bara när journalister lämnar redaktionen får läsarna tillgång till andra slags källor, som till exempel människor som bor i konfliktområdet. Det vanliga västliga nyhetssystemet dominerar bevakningen, och det finns inga synlig påverkan av "alternativa" ryska versioner. Bara *Aftonbladet* talar om dessa, som desinformation, i en artikel om en programledare som lämnar tv-kanalen *Russia Today*.

Perspektivet är oftast den ukrainska regeringens, men en stor andel av rapporteringen är ganska neutral enligt västliga nyhetsstandarder. Med det finns inte mycket sammanhang och bakgrund, och de ryska perspektiven är inte så synliga. Bara en av de tre redaktionerna har kontor i Moskva, och detta diskuteras som en förklaring på bristen på ryska perspektiv. Denna bristande bakgrund och avsaknad av ryska perspektiv gör det svårt för läsarna/tittarna att förstå konflikten.

Det som händer formuleras för det mesta som en konflikt mellan staten (Ukraina) och icke-statliga aktörer som stöds av annan stat (Ryssland). Händelserna och aktörerna beskrivs med ganska neutrala ord i enlighet med standarderna i nyhetsjournalistik. Det är bara när man citerar vissa källor som aktörerna kallas "terrorister" eller "fascister". Men de dominerande aktörerna är fortfarande ukrainska och beskrivs på ett neutralt eller positivt sätt. Den sekundära aktörerna är ofta den ryska sidan, och de beskrivs negativt i två tredjedelar av fallen.

Konflikten i Ukraina har beskrivits som ett "informationskrig" och många av journalisterna berättar om en enorm mängd desinformation från bägge sidor. I intervjuerna berättar de om de två huvudstrategierna för att hantera dessa problem – att ha bra bakgrundskunskap för att kunna värdera fakta på ett kritiskt sätt och vara närvarande i området för att själv se och höra vad som är sant och vad som inte är det.

Är det möjligt att utifrån denna analys säga om någon sida av konflikten vunnit detta "informationskrig" i den svenska bevakningen? Svaret är inte överraskande: Resultaten visar den normala bilden av svensk utlandsbevakning, inbyggd i det västliga nyhetssystemet och med samma slags dominerande perspektiv och källor som i andra västländer. En del av journalisterna är medvetna om detta, och betonar behovet av att ge en röst även åt ryska perspektiv. Men i allmänhet är dessa ryska perspektiv inte så synliga i bevakningen och de ryska försöken att påverka den västlig opinionen genom de stora medierna fick inget genomslag. Åtminstone inte de tre medier som omfattas av den här studien.

Referenser

2014. Göteborg: Nordicom vid Göteborgs universitet

www.mms.se (mätning av tv-konsumtion i Sverige)